

HIS3090 Fordypningsoppgave

UiO, IAKH vår 2012

**Barn utsatt i privat omsorg,
Kristiania 1887-1897**

Kandidat: Ingrid Maria Lutnæs

Innledning

Tema for denne oppgaven er utsatte barn fra Kristiania på slutten av attenhundretallet, med utgangspunkt i fattigvesenets Kontor for utsatte. Protokollene viser at bakgrunnen for utsetting var mange. Alt fra fortellinger om eneforsørgere: ”*faderen der er en ordentlig mand har 2 børn til at forsørge. 5 og 8 års gamle,*” til at grunnen for utsettelse er notert som ”*Streifer paa gaden blant daarlige kamerater*” fra skolen sin side. Foreldre som selv ønsket barnet utsatt: ”*Gutten er meget slem og tyvaktig. Udsat efter foreldrenes anmodning*”, eller at grunnen er notert med det korte ordet ”*sygelig*”.¹ Jeg vil i denne oppgaven derfor se på mønster i den sosiale bakgrunnen hos de utsatte og årsaker til bortsetting i privat pleie i perioden 1887- 1897. Jeg vil også ta for meg hva slags holdninger og diskurs det offentlige Norge hadde i forhold til utsettelse. Avgrensningen i forhold til tidsrommet 1887 – 1897 har jeg gjort fordi det i denne perioden ble vedtatt to aktuelle lover, med Folkeskoleloven i 1889 og Vergerådsloven i 1896. Imidlertid trer ikke Vergerådsloven inn før år 1900, men i forhold til protokollene fra fattigvesenet er det vanskelig å avdekke endringer fra loven ble vedtatt til den har trådt i kraft. Dette kommer jeg tilbake til i løpet av oppgaven. Begge disse lovene sier derimot noe om tanker i tiden og endringer som skjer på slutten av attenhundretallet.

I tillegg til denne vinklingen, vil jeg å bruke korte rammefortellinger om enkeltpersoner. Dette gjør jeg for å visualisere de svært forskjellige skjebnene som enten kan leses eksplisitt eller mellom linjene i protokollene, men også for å sette et sammensatt bilde i perspektiv.

”Mange menneskers enkelthandlinger inngår i en prosess som bidrar til å opprettholde det eksisterende mønsteret”.²

Samfunnet henger sammen rundt enkeltpersoners liv og derfor blir den lokale historien og enda nærere, individet, viktig for å se større sammenhenger. Det er nettopp hvordan enkeltindividet påvirkes av kommunale organer og statens lovgivning jeg vil prøve å få frem i løpet av oppgaven.

Kildene

For å kunne svare på problemstillingen vil jeg bruke, som jeg har nevnt innledningsvis, protokoller fra fattigvesenets Kontor for utsatte. Arkivet etter Kristiania fattigvesen 1869 - 1923 er nærmest komplett i Byarkivet i Oslo. Protokollene ble ført for å kartlegge hvem som

¹ Kontoret for utsatte 1887- 1897: manntallsprotokoll – 3. avdeling (501 -1000).

² Kjeldstadli, Knut. Oslo 1999. Side 110.

ble utsatt, grunnen til utsettelse, anmerkninger i forhold til den utsatte og kostnadene dette medførte.³ I tillegg til å administrere utsettelse førte også Kontoret for utsatte tilsyn av hjemmene som tok i mot barn to ganger i året. I det store og det hele dreier det seg om kontroll av stønad som foregikk fra kommunen og ut til enkeltindivider og familier.

Noe av mitt problem i forhold til kildene er hva slags bilde de danner av fortiden. Ved å bruke protokollene fra Kontoret for utsatte er man henvist til å tolke det som ble arkivert der. Hva som skjuler seg mellom linjene når et av de utsatte barna på et senere tidspunkt i livet får diagnosen ”syfilis” og ender opp ”sykehus for sindssyge”, kan en bare gjette seg til. Personlige brev og notater er bare bevart i et fåtall av tilfellene og for å skape et nyansert bilde, blir en nødt til å bruke utdypende sekundærlitteratur. Det som ble notert av fattigvesenet kan også inneholde feil ved at sider mangler, brev aldri kom frem eller at informasjon på en annen måte ikke ble representert. I protokollene får man heller ikke foreldrene eller barnas side av saken, men alt blir sirlig ført i pennen av en ansatt i fattigvesenet. Vi som fortolkere spiller derfor en vesentlig rolle i forhold til kildene - ved at vi rekonstruerer fortiden ut fra eget ståsted.⁴

Tidligere forskning og begreper

Historien om bortsetting av barn er ikke ubeskrevet og det finnes en del norsk forskning på området. Kildematerialet som brukes i denne oppgaven er imidlertid lite brukt. Protokollene lå nemlig uberørt før de dukket opp igjen i 1990 under rivingen av den gamle administrasjonsgården i Akersgata 55.⁵ Tidligere forskning, slik som Frøydis Bryhn Dahls hovedoppgave, tar for seg spørsmålet om de omsorgstrengende barna i Asker 1801 – 1835 og baserte seg på en møysommelig studie av folketellingene i den aktuelle perioden.⁶ Byarkivet har også publisert en rekke artikler i heftet Tobias og på deres hjemmeside.

Jeg velger å bruke begrepet ”utsatt” selv om det i dag har negative konnotasjoner forbundet til seg. Likevel var det den termen som ble bruk på attenhundretallet og i seg selv sier det mye om forandringer i språket knyttet til slike begreper.

³ <http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/OBA/tobias/tobiasartikler/t4975.htm>

⁴ Kjeldstadli, Knut. Oslo 1999. Side 38.

⁵ <http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/OBA/tobias/tobiasartikler/t4975.htm>

⁶ Dahl, Frøydis. Oslo 1986. Side 2.

Befolkningsutvikling og fattigdom i Kristiania

”Kristiania begynte å bli en internasjonal by. Det gjaldt utseende: leiegårder og trikk. Det gjaldt storbyproblemer: kriminalitet, sykdommer, boligforhold. Og det gjaldt kultur: Kristiania importerte modernisme, darwinisme, impresjonisme og til og med bohembevegelse.”⁷

Slik Jan Myhres sitatet beskriver, er slutten av attenhundretallet en brytningstid. Industriell oppgang, befolkningsvekst over en lengre periode og nye tanker og ideer spredte seg gjennom folkeopplysning og modernisme. Aviser og tidsskrifter florerte, leseferdigheten gikk opp og folket ble i større grad satt på dagsorden. Alt dette er forutsetning for hvordan staten Norge valgte å forsørge de trengende. Ved å støtte de fattige fjernet man ikke grunnen til fattigdom, men hjalp dem overleve hverdagen i større grad.⁸

I femtiårsperioden 1815 til 1865 ble befolkningen fordoblet i landet.⁹ Samtidig økte levealderen fra 1800 – tallet og frem mot 1900 med medisinske og teknologiske forbedringer.¹⁰ Endringer i demografien med befolkningsvekst og mortalitetsnedgang økte presset på ressursene og samfunnet fikk dermed flere som trengte stønad. En må også påpeke at med en organisert og sterk stat fantes det kommunale instanser som kunne, i varierende grad, ta seg av det økende behovet. Tidligere var det meste av ansvaret i forhold til fattige, syke og pleietrengende overlatt til slekten, men når det fantes instanser i samfunnet som kunne overta dette ansvaret, vil behovet generelt øke med tilgangen. Slik kan en si at behovet alltid har vært der, men at det både ble mer synelig og organisert ved at kommunen gradvis overtok et større ansvar. Samtidig var ikke det kommunale ansvaret noe som plutselig oppsto med befolkningsveksten fra midten av attenhundretallet - og slik Eilert Sundt har påpekt det, var masseinnvadringer og overføring av fattigdom noe av grunnen:

”Christiania ligger midt i en kreds af landdistrikter med mange fattigfolk og overvældes fast af deres nød; thi de må flytte hjemmefra, og de bringe nøden med sig.”¹¹

Gjennom masseinnflytting og befolkningsvekst bar Kristiania preg av stor overbefolkning. Leilighetene var fylt opp til randen og særlig blant byens arbeiderfamilier var forholdene kummerlige. I takt med at befolkningen steg og plassmangelen økte, satte en i gang med boligbygging i stor utstrekning, byens grenser ble også utvidet og slik favnet Kristiania ikke

⁷ Myhre, Jan. Oslo 2000. Side 359.

⁸ Myhre, Jan. Oslo 2000. Side 348.

⁹ Blom, Ida og Sogner, Sølvi (red.) Oslo 2005. Side 165.

¹⁰ Sogner, Sølvi (red.) Oslo 2003. Side 60.

¹¹ Myhre, Jan. Oslo 2000. Side 348.

bare et større areal, men også flere mennesker.¹² Overføring av fattigdom gjennom tilflytning, var derfor en av grunnene til at kommunen i større grad tok seg av ansvaret for å organisere hjelp til de fattige, men muligheten for å skape effektive kanaler for støtte var også bedret. Samtidig skapte arbeiderbevegelse og folkeopplysning et press fra folket selv og foregangsmenn - og kvinner, kunne være sterke drivkrefter bak lovforslag og endringer.

Hvem var de utsatte barna i perioden 1887- 1897?

For å kunne si noe om den sosiale bakgrunnen til de utsatte barna har jeg sett på opplysninger om foreldrene. Hva slags yrker de hadde, om de hadde arbeid i det hele tatt, var de til stede i barnas liv og andre variabler. Protokollen jeg bruker er fra Kontoret for utsatte, 3. avdeling (mnr. 501-1000). Den gjaldt ikke-foreldreløse barn. Blant protokollene finnes det også protokoller for foreldreløse barn, men hvorfor ble barn med foreldre i live satt ut i forpleining for fattigvesenets regning?

Opprettelsen av fattigkommisjonen skjedde alt i 1741 og Kristiania fattigkommisjon fikk en fast administrasjon, bestående av en sekretær, i 1847.¹³ Innenfor fattigvesenet lå underavdelingen Kontoret for usatte som i 1887 bestod av en forstander, en assistent, en kontorist og et bud, som sammen sto for administrasjon og tilsyn av fattige utsatt i private pleiehjem.¹⁴ Etter fattigloven av 1863 ga fattigvesenet støtte til: foreldreløse barn og sinnsyk, gamle, syke og vanføre, eller friske folk som også falt under kategorien for støtte. Hver av disse gruppene ble inndelt i egne avdelinger med tilhørende protokoller. I forhold til at jeg bruker 3. avdeling av protokollene er det særlig den siste kategorien, friske folk, viktig. Den inkluderte barn som var forlatt av foreldrene eller som måtte skilles fra disse på grunn av deres slette "levned". Enker med barn, ugifte kvinner med barn og forlatte koner med barn.¹⁵

Kontorets oppgave var organisering av hvem som skulle forsørge barna gjennom bortlisitering, auksjonering til lavest mulig pris og helst skulle barna komme til trygge bondefamilier på landet.¹⁶ Perioden barna var under fattigvesenet strakk seg fra fødsel til konfirmasjon og gjaldt i hovedsak bare de barna som skulle settes ut permanent. Var det snakk om midlertidige svikt i hjemmet på grunn av sykdom eller lignende, ble det en sak for

¹² Hodne, Bjarne. Oslo 1986. Side 21.

¹³ http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/OBA/faktaark/f_fattigvesen.asp

¹⁴ Amnéus, hovedredaktør. 1914. Side 363.

¹⁵ http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/OBA/faktaark/f_fattigvesen.asp

¹⁶ <http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/article155413-961.html>

tilsynskomiteen i området (i 1887 var byen delt inn i 7 fattigdistrikter, men økte til 9 i 1896).¹⁷ Løsningene ble ofte deretter, med særlig hjelp fra slekt eller bekjente mot godtgjørelse fra fattigvesenet inntil barna kunne komme hjem igjen.¹⁸ For å sette ting i perspektiv, ble det i følge *Beretning om Kristiania kommune* satt ut 1020 barn i 1887, både i og utenfor Kristiania, med en samlet utgift på 58 251 kroner det året. Frem mot 1900 ble utgiftene for utsatte barn fordoblet.¹⁹ Boka sier imidlertid ingenting om hvor mange av disse barna som hadde foreldre i live.

Barn av arbeidere

En klar tendens i forhold til hvem de utsatte var finner en i tilknytning til hvilken klasse foreldrene kom fra, gjennomgående og nesten uten unntak tilhørte de arbeiderklassen. Av 100 undersøkte foreldre var 77 av dem oppført som ”arbeidere”. Begrepet ”arbeider” er brukt forskjellig, men i sin videste form betyr det ”de som driver med kroppsarbeid”.²⁰ Samtidig kan begrepet ha betydningen allmuen, den bredeste massen av byens befolkning og da favner den også de som ser på seg selv som ”arbeidere”.²¹

I flertallet av de undersøkte føres foreldrenes ”stilling og bopæl” opp i protokollene, men enkelte steder står det bare ”enkemand” eller ”enke” uten mer informasjon i forhold til hva de drev med. I disse tilfellene blir ikke bildet fullstendig. Protokollene er skrevet av forskjellige personer ved Kontoret for utsatte, så kanskje kan det være grunnen til at det noen ganger står arbeider, mens det andre steder blir notert mer konkret ”murarbeider”. Samtidig kan det være vanskelig for dagarbeidere eller lignende ufaglærte å definere et vekslende arbeid så konkret. Ut i fra protokollene synes arbeidsledighet å være notert eksplisitt av fattigvesenet, så noen indikasjon på arbeidsledighet kan det heller ikke være. 12 av de 100 undersøkte er ikke yrkesnoterte, men vi kan i tillegg gå ut fra at mange av disse har tilhørt arbeiderklassen (en av de undersøkte var i tillegg uleselig). Av de 100 undersøkte var det 10 som skilte seg merkbart ut i forhold til yrke; med konstabler, handelsfullmektig, jernbaneformann, doktor osv. Bare i et av disse tilfellene var fedrene gift med barnets mor, men hva som har skjedd blir i de fleste tilfellene ren spekulasjon ut fra det protokollene forteller. Kanskje dreier det seg om

¹⁷ Amnéus, hovedredaktør. 1914. Side 361.

¹⁸ Amnéus, hovedredaktør. 1914. Side 369.

¹⁹ Amnéus, hovedredaktør. 1914. Side 371.

²⁰ <http://snl.no/arbeiderklassen>.

²¹ Myhre, Jan. Oslo 2000. Side 323.

ungdomskjæresten, en forsmådd tjenestepike, prostitusjon, flyktig romantikk eller løfter som aldri ble holdt?

I undersøkelsen kom det tydelig frem at død var en medvirkende årsak til at barna ble utsatt. 42 av de undersøkte barna manglet en av foreldrene. Døde den ene av ektefellene kunne det bli vanskelig for den etterlatte å forsørge egne barn og da var kanskje fattigvesenet den eneste gjenværende løsningen. Ofte satt familiene fra før av i trange økonomiske kår og lange arbeidsdager lot seg vanskelig kombinere med små barn og stell av disse. Det ble også vanskeligere enn tidligere å finne andre i familien som kunne ta seg av barna.²² Dette kan ha en sammenheng med at familiene i byen i større grad basert seg rundt kjernen og ikke lengre var det nettverket av familie som fantes på landsbygda.

Som nevnt er tendensen at de utsatte barna med foreldre i live kom fra arbeiderfamilier. Slik arbeidsforhold var på arbeidsplassene, var det bare i liten grad noen form for sikring for arbeiderne. Sylskarpe maskiner, kjemiske stoffer og dårlige rutiner for hånd- og kroppsvask var faktorer som både kunne føre til arbeidsulykker og påfølgende død. Sykdom var også en overhengende faktor i attenhundretalls Kristiania. Med bølger av epidemier, dårlig mat, trange og skrøpelige boforhold, var særlig byens arbeiderfamilier utsatt for sykdom.²³ Selvsagt var ikke byens befolkning fra de høyere sosiale lagene utelatt, men tendensen var klar. Jo lengre øst man kom i byen, dess høyere var dødeligheten, dårligere var boforholdene og andelen med arbeideryrker var markant steget.²⁴

”Mange forsørgere forlot byen og reiste til Amerika, til vore naboland eller til andre steder her i landet, mens familien forblev her og ofte helt maatte forsørges av fattigvæsenet.”²⁵

Sitatet er hentet fra boka *Beretning om Kristiania kommune for aarene 1887- 1911* og er kommunens egen oppsummering av understøttelser gjort fra Kontoret for utsatte i perioden. I undersøkelsen av protokollene vises det samme; i noen av tilfellene er ikke foreldrene notert med bosted, men i stedet står det ”reist til Amerika”. Emigrasjon til Amerika var for mange en gylden mulighet til å endre håpløse livssituasjoner til det bedre. Av de 100 undersøkte er 9 av foreldrene utvandret til Amerika og bare i et tilfelle har begge foreldrene reist sammen (barnet ble forlatt). Utvandringsmønsteret generelt viser at man i starten hadde utvandring av hele familier og så en

²² Andresen, Astri. Bergen 2006. Side 22.

²³ Myhre, Jan. Oslo 2000. Side 389.

²⁴ Myhre, Jan. Oslo 2000. Side 391.

²⁵ Amnéus, hovedredaktør. 1914. Side 371.

påfølgende bølge av enslige ungdommer av begge kjønn. Likevel var utvandringmønsteret nært knyttet til geografi og i forhold til tendensene i 3. avdeling spiller mange variabler inn; familien hadde kanskje bare råd til en billett eller kanskje var barnefaren rømt til Amerika.

Fordi enten en eller begge av foreldrene var i en vanskelig livssituasjon står det enkelte steder ”henfalden til drik”(10 av de 100 undersøkte). Det er heller ikke vanskelig å forstå at fattigdom kan føre til andre problemer; som sykdom, rusmiddelmisbruk og psykisk ustabilitet. Samtidig blir det unyansert å hevde at dårlig økonomi og alkohol, eller andre variabler, var uløselig knyttet sammen. Mange kunne leve som fattige og likevel klare seg forholdsvis fint. Slik Seip skriver det: ”Arbeiderklassen var differensiert, og hadde ulike kår.”²⁶

Protokollene gjelder de som faktisk fikk støtte hos fattigvesenet og derfor er ikke dårlig økonomi som årsak til utsettelse noe nytt. Poenget er snarere hva som kjennetegner gruppen av utsatte. Det blir tydelig gjennom protokollene at det ofte var en blanding av mange variabler - stor fattigdom blir uutholdelig når en av ektefellene dør, har et alkoholproblem, reiser til Amerika, eller blir syke. Årsakene er ofte nært knyttet sammen med at stor fattigdom fører til maktesløshet og materielle mangler. Samtidig var årsaken til utsettelse hos 50 av de undersøkte barna - barnet selv og dets oppførsel. Slik som skulk, vold, tyveri, lærevesker på skolen, sykdom eller ”yderst smaa evner, urenslig”.²⁷ 43 av de undersøkte var imidlertid ikke oppført med noen grunn i det hele tatt. Resterende var notert som ”daarligt hjem” eller ”forsømt”. Med unntak av sykdom, som ikke direkte var relatert til fattigdom, var det nær sammenheng mellom en utrygg og skiftende familiesituasjon og barnets oppførsel.

I de saklige protokollene kommer følelsene bak utsettelse bare frem i et fåtall av tilfellene, men foreldrene var svært ofte knyttet til barna sine selv i all håpløsheten. Astri Andresen trekker fram et eksempel der en mor trygler vergerådet i Bergen om at barnet ikke skal settes vekk:

”Gode vergeraad. Ver saa inderlig barmhjertig i mot mig og giv mig min søte lille Egil tilbake, jeg holder ikke ut lenger at sørge og vaake for mit lille kjere barn. Jeg vil gjøre alt til det beste for han, ja, jeg vilde ofre mit liv (...)”²⁸

²⁶ Seip, Anne- Lise. Oslo 1994. Side 125.

²⁷ Kontoret for utsatte 1887- 1897: manntallsprotokoll – 3. avdeling (501 -1000).

²⁸ Andresen, Astri. Bergen 2006. Side 54.

Brevet er riktignok ikke fra fattigvesenets protokoller og har heller ingen datering, men kan likevel være illustrerende for flere slike skjebner på slutten av attenhundretallet.

Folkeskoleloven og Vergerådsloven

Den stadig økende sosial kontrollen med fokus på helse og renselighet var eksempler på hvordan staten grep direkte inn i folks hverdag på attenhundretallet. Skolesystemet ble utbygd og fraværsraten skulle for alvor ned ²⁹. Med Folkeskoleloven av 1889 skulle alle barn samles i samme skole og gjennom syv år skulle man ha de samme fagene, orden og oppførsel.

Riktignok skulle en fremdeles skille mellom by - og landsskole, men like fullt var loven omfattende. ³⁰ Viktig med loven er også hvordan den definerte de gruppene den ikke favnet: ”De med smittsomme sykdommer, med slett oppførsel, åndelig eller legemlige ”mangler”. ³¹ Slik Tove Stang Dahl har påpekt det, fikk kommunen igjennom folkeskoleloven en måte å kontrollere barna på. De vanskelige ble ”sjaltet” ut av lærerne og slik skapte en orden i kaoset. ³² Samtidig kan en hevde at kommunen ikke bare grep direkte inn i forhold til barna, men kontrollerte foreldrene deres også med hjemmel i Folkeskoleloven.

Gjennom en strengere fellesskole med nøye kontroll av fravær hadde man instanser som kunne avdekke mangelfulle forhold. Om barna manglet sko, oppførte seg dårlig eller hadde høyt fravær kunne dette kjapt fanges opp av skolens ledelse og føre til forslag om utsettelse. I protokollene er 25 av utsettelsene kommet som forslag fra barnets skole, men det er heller ikke så rart når det er den eneste instansen som faktisk fulgte barna over lengre tid (43 av barna er ikke notert med grunn for utsettelse). Det er riktignok mange år fra fødsel til skolepliktigalder, men skolevesenet var likevel den instansen som så barna daglig og over flere år. Vergemålsloven eller ”Lov om forsømte barns behandling” av 1896 trådte ikke i kraft før 1900, men kom i kjølvannet av Folkeskolelovens kategorisering. Den favnet de som tidligere var blitt utelatt og slik mannen bak, Bernhard Getz formulerte det, var målet:

”Oppdragelse i stedet for fengsel for de vanskeligste, beskyttelse av de svakeste, og i tillegg en akseptabel måte å rense gater og klasserom for villstyringer og usedelige jenter på.” ³³

Man fikk dermed et kommunalt organ som hadde til oppgave å ta seg av forsømte barn. På en måte kan en si det ble en slags ideologi for landet – dette ansvaret. Ansvaret var ikke bare i

²⁹ Schrumpf, Ellen. Oslo 2007. Side 71.

³⁰ Andresen, Astri. Bergen 2006. Side 27.

³¹ Andresen, Astri. Bergen 2006. Side 28.

³² Schrumpf, Ellen. Oslo 2007. Side 85.

³³ Andresen, Astri. Bergen 2006. Side 29.

forhold til de som var skulkere, forsømt av forsørgerne og de som potensielt kunne bli ”sædelig fordærvet”, men også for å verne de andre barna.³⁴ Organet hadde som mål at barna skulle bedres ved spesiell oppdragelse enten ved å plassere dem i hederlige hjem, barnehjem, tvangsskole eller, i verste fall, på skolehjem.

”Jeg synes han er for god til at sendes paa Toftes gave”

I tråd med tanker i tiden om å skape disiplin og drive barneredning ble Toftes Gave, gitt av Andreas Tofte, stiftet i 1841 og var da en del av et større tankemønster som preget store deler av Europa. Noe senere, i 1876 ble barneredningsanstalten flyttet til Helgøya. Den nye plasseringen var ikke midt i en storby som tidligere, men isolert på en øy i Mjøsa med stor avstand til resten av samfunnet.³⁵ I 1878 ble Toftes Gave godkjent som offentlig anstalt for barneredning. Av årstallet 1878 ser vi at Vergerådsloven enda ikke var trått i kraft, men at man likevel hadde et organ som skulle ta seg av de vanskeligste barna. Dette har en sammenheng med at kriminalloven ble endret i 1874 og barn ikke skulle bli straffet som voksne, men i stedet sendes på redningsanstalter. Det er samtidig et eksempel på at lovforslagene bar preg av kontinuitet.

Ut i fra protokollene fra fattigvesenet blir det tydelig at det er de ”verste” guttene som ble sendt til Toftes Gave. Det ble også brukt som skrekkeeksempel overfor andre barn og vises gjennom den utsatte gutten Gjermund Augustinius, født i 1887. Her skriver Kontoret for utsattes forstander, A. Holtedahl, til Gjermund:

”Af Din skoleseddel ser jeg at du har været uopmærksom paa skolen og udvist mindre god opførsel. Hvis du ikke retter herpaa, er opmærksom og opfører dig pent baade i hjemmet og paa skolen, vil du blive sendt til redningsanstalten, ”Toftes Gave”, hvor du faar være til du bliver 18 aar.”³⁶

Holtedahl ber læreren sende en attest i forhold til utviklingen til Gjermund og lærer Ringdal svarer at oppførselen har blitt noe bedre, men at den fremdeles er mindre god. Ringdal skriver så ”(..) jeg synes han er for god til at sendes paa Toftes gave; men hvis han ikke forbedrer sig maa han udvises af skolen.” Leser man videre i protokollen ser man at Gjermund slapp Toftes Gave, men at tvangsskolen ble brukt til skrekk og advarsel. Selv læreren vegret seg i å sende Gjermund dit. Samtidige kilder forteller også om svært alvorlige forhold på Toftes Gave. Det

³⁴ Seip, Anne- Lise. Oslo 1994. Side 212.

³⁵ Schrupf, Ellen. Oslo 2007. Side 84.

³⁶ Brev innstukket i protokoll fra Kontoret for utsatte: manntallsprotokoll – 3. avdeling (501 -1000).

var så ille at man satte en Skolehjemskomité på begynnelsen av 1900- tallet for å kontrollere skolehjem og forholdene der.³⁷

Av de 100 barna jeg har undersøkt var det bare 8 som ble sendt til Toftes gave og i de fleste tilfellene ser man at det først har vært forsøkt å plassere barna til oppfostring i et privat hjem. Likevel kan grunnen til at tallet er så lavt komme av at protokollen også gjelder jenter. Av de 100 undersøkte barna var det 57 gutter og 43 jenter. Hadde man undersøkt bare guttene i protokollen er det mulig tallet ville vært høyere.

Samfunnet hadde ansvar for den sårbare gruppen som barn representerte og gjorde det etter beste evne, med datidens tanker og midler som var tilgjengelige. *Beretning om Kristiania kommune* skriver følgende om utsatte barn:

”Barnet blir ofte, særlig hvis det utsættes som ganske litet, knyttet til familien som et av dens egne barn, forblir i pleiehjemmet, efterat det som konfirmert utgaar av fattigvæsenets forsørgelse, og skaffes arbeide i den bygd, hvor det er opfostret.”³⁸

I ettertiden vet vi at glansbildet med flittige bybarn hos hederlige pleieforeldre ikke alltid stemte. Det var heller snakk om utnyttning av arbeidskraft, en kjærlighetsløs barndom og stor fattigdom. Det er heller ikke vanskelig å forstå at det er et motsetningsforhold mellom bortlisitering til lavest mulig pris og et omsorgsfullt hjem. Den offentlige diskursen var likevel at barna skulle sendes vekk fra den farlige byen og miljøet der, og i stedet bo på landet med frisk luft, arbeid i jordbruket og til en oppdragelse hos trygge familier som fulgte utviklingen tett opp.

Protokollene før og etter Vergerådsloven

Jeg nevnte innledningsvis at ikke Vergerådsloven hadde noe å si for protokollene fra Kontoret for utsatte. Med det mener jeg at fattigvesenet og vergerådet var to separate instanser med ulike virkeområder. Fattigvesenet fungerte i tiden før Vergerådsloven og sammen med privat organisering tok de seg av byens fattige. I *Beretning om Kristiania kommune* står det følgende om Vergerådsloven: ”(...) lov 6. Juni 1896, om behandlingen av forsømte barn, overførte omsorgen fra vanartede barn og barn fra daarlige hjem fra fattigvæsenet til vergeraadet.”³⁹ Samtidig kan man nok si at det har vært en slags intern kommunikasjon mellom de to kommunale organene og at tanker i tiden har krevd endringer både hos fattigvesen og

³⁷ Seip, Anne- Lise. Oslo 1994. Side 214.

³⁸ Amnéus, hovedredaktør. 1914. Side 369

³⁹ Amnéus, hovedredaktør. 1914. Side 359

vergeråd. Skulle man ha sett på hva slags endringer som skjer før og etter Vergerådsloven, måtte man tatt utgangspunkt i kilder fra vergerådet. Organet finnes imidlertid ikke før loven ble vedtatt så noe sammenligningsgrunnlag finnes egentlig ikke. Det som likevel er interessant er at man får to instanser som skulle bedre barns tilværelse ut i fra hva man trodde var best på slutten av attenhundretallet.

Sammendrag

I løpet av oppgaven har jeg sett på hvem de utsatte barna fra 3.avdeling var i perioden 1887-1897. Foreldrene og deres stilling i samfunnet har vært utgangspunktet og det som har slått meg ved å lese manntallsprotokollen er at de nesten uten unntak kommer fra arbeiderklassen. Dette funnet er heller ikke uventet, men det synes også å medføre andre alvorlige konsekvenser. I mange tilfeller er økonomi årsaken, men ofte er det bakerforliggende - og dypere problemer. Slik Eilert Sundt beskriver det, er grunnen til fattigdom: ”et Komplex af moralske og økonomiske Vanskeligheder.”⁴⁰

Jeg mener mye av grunnen til utsettelse var en blanding av at kommunen ikke hadde råd og mulighet til andre løsninger, og at det ble ansett som det beste alternativet av samtiden. Med flere midler og institusjoner kunne kanskje mange av de utsatte barna blitt i byen, men det var heller ikke ønskelig ut i fra holdninger i tiden. Årsakene til utsettelse var individuelle og sammensatte og det jeg har sett med 100 undersøkte barn er mønster. Jeg kan ikke utelukke at bildet ville blitt annerledes med et større tallmateriale til grunne.

Jeg har også tatt for meg hva slags holdninger og diskurs det offentlige Norge har hatt i forhold til utsettelse. Gjennom Folkeskoleloven fikk kommunen ikke bare rett til å gripe inn direkte i forhold til barna, men kunne også kontrollere foreldrene deres med hjemmel i loven. Foreldrene ble sanksjonert fra fattigvesenets side med iherdig press om utsettelse, advarsler om bedring og tilsyn. Fra lovforslaget om Vergerådsloven skulle man sørge for at kriminelle barn ikke fikk fengselsstraff og behandling som voksne, men i stedet plasseres i skolehjem og på tvangsskoler. I perioden fikk man en tradisjon for kategorisering i forhold til at barn ble plassert inn i systemer av ”vanarted”, ”usedelig” og ”forsømt”, der målet var at de både skulle og kunne reddes fra seg selv og miljøet gjennom utsettelse.⁴¹ Likevel vet vi i dag at idealet om utsettelse ikke alltid stemte med resultatet, de to lovene var like fullt ment for å beskytte barna i samsvar med datidens tankemønster.

⁴⁰ Seip, Anne- Lise. Oslo 1994. Side 80.

⁴¹ Andresen, Astri. Bergen 2006. Side 40.

Litteratur:

Amnéus, hovedredaktør: *Beretning om Kristiania kommune for aarene 1887- 1911*, J. Chr. Gundersens boktrykkeri. Kristiania 1914.

Andresen, Astri: *Hender små: Bortsetting av barn i Norge 1900-1950*. Fagbokforlaget, Bergen 2006.

Blom, Ida og Sølvi Sogner (red): *Med kjønnsperspektiv på norsk historie fra vikingtid til 2000-årsskiftet*. J. W Cappelens Forlag AS, Oslo 2005.

Dahl, Frøydis: *Barnetjenere, fosterbarn og legdebarn*. Universitet i Oslo 1986.

Hodne, Bjarne: *Oppvekst i Kristiania*. Universitetsforlaget AS, Oslo 1986.

Kjeldstadli, Knut: *Fortida er ikke hva den en gang var*. Universitetsforlaget A/S, Oslo 1999.

Myhre, Jan Eivind: *Hovedstaden Christiania fra 1814 til 1900*. J. W Cappelens Forlag A/S, Oslo 2000.

Schrumpf, Ellen: *Barndomshistorie*. Det Norske Samlaget, Oslo 2007.

Seip, Anne-Lise: *Sosialhjelpstaten blir til. Norsk sosialpolitikk 1740-1920*. Gyldendal Norsk Forlag A/S, Oslo 1984. 2. utgave 1994.

Sogner, Sølvi (red.): *I gode og vonde dager – Familieliv i Noreg frå reformasjonen til vår tid*. Det Norske Samlaget, Oslo 2003.

Tobias: Tidsskrift for oslohistorie – Oslo byarkiv – nr 2/2009.

Utrykte kilder:

Oslo byarkiv, Kristiania Fattigvesen. Kontoret for utsatte 1887- 1897: manntallsprotokoll – 3. avdeling (501 -1000).

Kilder fra Internett:

Thingsrud, Leif. <http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/OBA/tobias/tobiasartikler/t4975.htm>

Oslo byarkiv. <http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/article155413-961.html>

Oslo byarkiv. http://www.byarkivet.oslo.kommune.no/OBA/faktaark/f_fattigvesen.asp

Store norske leksikon. <http://snl.no/arbeiderklassen>.